

UDK: 9.433.

Farrux DILMURODOV,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti assistent o'qituvchisi
E-mail: farrukhdilmurodov@gmail.com

Prof, t.f.d O.Rashidov taqrizi asosida

REASONS FOR THE EMERGENCE OF ECONOMIC IMPAIRMENT IN THE UZBEKISTAN SSR DURING THE PERIOD OF "RECONSTRUCTION"

Annotation

This article presents information about the changes in the economic sectors implemented in the Uzbek SSR during the period of perestroika and the shortcomings that were made in these areas. The administrative management system, instead of stimulating effective economic activity, created uneven and adverse effects on the distribution of resources, which led to the cessation of economic growth and serious difficulties in the effective management of production processes. In particular, the article describes in detail the attitude of the cotton policy towards the reform of the restructuring of society, the issue of national relations during this period, the shortcomings of the socialist economy and efforts to reform it, and the shortcomings in the fields of agriculture and animal husbandry. The political and economic problems that arose during the reforms led to a deepening of the socio-political crisis in the country.

Key words: Reconstruction, M.Gorbachev, administrative division, cotton, economy, unfavorable relations, agriculture, economic crisis, national relations, low wages.

ПРИЧИНЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО УЩЕРБА В УЗБЕКИСТАНСКОЙ ССР В ПЕРИОД ПЕРЕСТРОЙКИ

Аннотация

В статье дается информация об изменениях в отраслях экономики, осуществленных в Узбекской ССР в период перестройки, и недостатках, допущенных в этих отраслях. Вместо того чтобы стимулировать эффективную экономическую деятельность, система административного управления создала неравенство и негативные последствия в распределении ресурсов, что привело к замедлению экономического роста и серьезным трудностям в эффективном управлении производственными процессами. Политические и экономические проблемы, возникшие в ходе реформ, привели к углублению социально-политического кризиса в стране. В частности, в статье подробно описывается связь хлопковой политики с реформами социальной перестройки, проблема национальных отношений в этот период, недостатки социалистической экономики и попытки ее реформирования, недостатки сельского хозяйства и животноводства.

Ключевые слова: Перестройка, М.Горбачев, административное деление, хлопок, экономика, неблагоприятные отношения, сельское хозяйство, экономический кризис, национальные отношения, низкая заработная плата.

QAYTA QURISH DAVRIDA O'ZBEKISTON SSRDA IQTISODIY TANGLIKNING VUJUDGA KELISH SABABLARI

Annotatsiya

Ushbu maqolada qayta qurish davrida O'zbekiston SSRda amalga oshirilgan iqtisodiy sohalardagi o'zgarishlar va ushbu sohalarda yo'l qoyilgan kamchiliklar haqida ma'lumotlar keltirib o'tilgan. Ma'muriy boshqaruv tizimi samarali iqtisodiy faoliyatni rag'batlantirish o'miga, resurslarni taqsimlashda notekislik va noxush ta'sirlar keltirib chiqardi, bu esa iqtisodiy o'sishni to'xtatishga va ishlab chiqarish jarayonlarini samarali boshqarishda jiddiy qiyinchiliklarga olib keldi. Islohotlar davomida yuzaga kelgan siyosiy va iqtisodiy muammolar mamlakatda ijtimoiy-siyosiy inqirozning chuqurlashishiga sabab bo'ldi. Jumladan, paxtachilik siyosatidagi qo'shib yozishlar jamiyatni qayta qurish islohotiga bo'lgan munosabati, bu davrdagi milliy munosabatlar masalasi sotsialistik iqtisodiyotdagi kamchiliklar va uni isloh etishga bo'lgan harakatlar, dehqonchilik va chorvachilik sohalari haqidagi kamchiliklar haqida batafsil bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Qayta qurish, M.Gorbachyov, ma'muriy-taqsimlash, paxta, iqtisodiyot, salbiy munosabatlar, qishloq xo'jaligi, iqtisodiy inqiroz, milliy munosabatlar, kam ish haqi.

Kirish. Qayta qurish iqtisodiy tizimni isloh qilishni anglatardi. Sovet Ittifoqining markazlashtirilgan va rejalashtirilgan iqtisodiy tizimi, iqtisodiy samaradorlikni ta'minlashda muammolarni keltirib chiqardi. M.Gorbachyov iqtisodiy islohotlar doirasida bozor iqtisodiyotining ba'zi unsurlarini joriy qilish, xususiy sektorni rivojlantirish va davlat tasarrufidagi korxonalar samaradorligini oshirishga intildi[1]. Sovet tuzumi sharoitida davlat mulki monopoliyasi va ma'muriy-taqsimlash tizimi hukmronligi tobora kuchayib bordi. Bu holat ishlab chiqarishning o'sish sur'atlarining sekinlashishiga, yalpi mahsulot hajmining pasayishiga va

mehnat unumdorligining sezilarli darajada kamayishiga olib keldi. Shu bilan birga, ishlab chiqaruvchilarning ishlab chiqarish vositalari va mehnat natijalariga nisbatan begonalashuvi yanada chuqurlashdi. Respublikada vaziyat ancha murakkab, buning sabablari borki odamlar qayta qurish mohiyatini shubha ostiga olmasalar-da, uning natijalaridan haqli ravishda qoniqmayaptilar, ular kutishdan charchaganlar. Ana shunday sharoitda har xil kuchlar jonlanib vujudga kelayotgan qiyinchiliklar va noroziliklardan foydalanib ommani partiya, sovet, xo'jalik organlariga qarshi qo'yishga urinmoqda.

Millatlararo munosabatlarning o'tkirligi hamda provard natijada ijtimoiy-siyosiy keskinlik birinchi navbatda shu bilan izohlanadi, respublikamizda yashavchi, ayniqsa qishloqda istiqomat har bir oila, har bir kishi, millatidan qat'i nazar, yildan-yilga, kundan-kunga yashash, normal hayot kechirish uchun zarur bo'lgan narsalar bilan o'zini ta'minlash qiyin bo'lib borayotganligini his etmoqda. Ma'muriy boshqaruv tizimi samarali iqtisodiy faoliyatni rag'batlantirish o'rniga, resurslarni taqsimlashda notekislik va noxush ta'sirlar keltirib chiqardi, bu esa iqtisodiy o'sishni to'xtatishga va ishlab chiqarish jarayonlarini samarali boshqarishda jiddiy qiyinchiliklarga olib keldi.

Adabiyotlar tahlili. Ilmiy manbalarni tahlili shuni ko'rsatadiki, usha davrda mehnat unumdorligining ko'rsatkichlari keskin yomonlashdi, natijada fondlar hisobidan olinadigan foyda ham sezilarli darajada kamaydi[2]. Ushbu davrga oid adabiyotlarda Alexandr Yakovlev – Sovet Ittifoqida liberal islohotlarni amalga oshirishga harakat qilgan olimlardan biri sifatida mashhurdir. U, ayniqsa, «glasnost» (ochiqlik) siyosati va uning siyosiy ta'siri haqida ilmiy ishlar olib borgan. U Gorbachyovning yaqin hamkori bo'lgan va Sovet siyosatidagi o'zgarishlarga katta ta'sir ko'rsatgan. Vadim Medvedev esa, Sovet iqtisodiyotining islohoti va uning iqtisodiy ta'siri haqida bir nechta tadqiqotlar olib borgan. U perestroika jarayonidagi iqtisodiy tizimdagi o'zgarishlarni tahlil qilishda muhim rol o'ynagan. Jahonda Stephen F. Cohen – AQShlik olim, Sovet Ittifoqining siyosiy va ijtimoiy tizimlari, shuningdek, perestroika va glasnost siyosatlari haqida keng qamrovli ilmiy ishlar olib borgan. Uning «Sovet Ittifoqi: Bir Imkoniyatlar va Krizislar Tarixi» (1990) kitobi juda mashhurdir. Bundan tashqari, Robert Conquestni ham keltirib o'tish joiz. U Sovet Ittifoqining tarixini o'rganish bo'yicha ko'plab asarlar yozgan, jumladan, uning perestroika davridagi tahliliga ham alohida e'tibor bergan. Respublikamizda M.Shodiyev, R.Fayzullayevlar ushbu mazvuga oid ilmiy izlanishlar olib borganlar. Yuqoridagi ilmiy adabiyotlar bizga o'sha davrni tahlil qilib, yanada kengroq tushinishimizga yordam beradi.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada tarixni o'rganish metodikasi sifatida sotsiologik, mantiqiy-eksperimental, tasniflash, tavsiflash, qiyoslash, statistik tahlil, arxeologik ilmiy manbalar, o'quv-metodik adabiyotlarni tizimli tahlil qilish, kuzatish, SWOT tizimli tahlili, funksional va adabiy tahlil usullari asosida ko'rib chiqildi.

Tahlil va natijalar. Paxtachilik respublika ekonomikasining asosiy tarmog'idir. Hech mubolag'asiz aytish mumkinki, nafaqat dehqonlar, balki respublikaning barcha mehnatkashlari farovonligi shu sohadagi muvofaqiyatlarga bog'liq [3]. Xalq sug'oriladigan dehqonchilikda, paxta yetishtirishda boy tajriba to'plagan. Odamlar umumdavlat ahamiyatiga ega paxta siyosatiga bor kuch-quvvatlarini safarbar etishgan. Biroq paxtachilik rivojidagi sustkashlik nafaqat respublika shu bilan birga butun mamlakat ekanomikasiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. 1984-1988 yillarda respublika bo'yicha o'rta hisobda 5million 200 ming tonna, ya'ni bundan o'n yil oldingi miqdorda xom ashyo yetishtirildi. 1988 yilda har gektardan bor-yog'i 24,3 sentner paxta olindi. 307 kolxoz va sovxoz yoki xo'jaliklarning to'rtidan bir qismida hosildorlik 20 sentner va hatto bundan ham kam bo'ldi [4]. Paxta narxini oshirish masalasi ko'pdan beri yetilgan edi, lekin manfaatdor organlar bu muammoga jiddiy va ilmiy asoslangan holda yondashgan emaslar. Narxarni qanchaga va nima uchun ko'paytirish kerakligi masalasida yagona, puxta o'ylab ko'rilgan taklif hozirga qadar ham yoqlig'i shu bilan izohlanadi. Qishloq xo'jaligi mahsulotlari narxi va qishloqqa yetkazib berilayotgan sanoat mahsulotlari o'rtasidagi narxlarning adolatli nisbati buzulganligi ko'pdan buyon ma'lum. Umuman qishloqlarning ahvoli muayyan darajada paxta bilan bir qatorda, boshqa

ko'pgina mahsulotlarning ham xarid narxi asossiz ravishda pastligi bilan izohlanadi[5].

O'zbekiston aholisining turmush darajasi hozirgi kunda past darajada qolmoqda. Jon boshiga to'g'ri keladigan daromad, oziq-ovqat xavfsizligi, kundalik ehtiyoj mollarini iste'mol qilish, uy-joy, ta'lim, sog'liqni saqlash va boshqa ijtimoiy sohalar bo'yicha mamlakat jahonning ko'plab rivojlangan davlatlariga nisbatan orqada turadi. Bu holat mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy infratuzilmasining rivojlanishidagi kamchiliklar, resurslar taqsimotining samaradorligi va davlat tomonidan amalga oshirilayotgan islohotlarning tezligi va kengligi bilan bevosita bog'liq. Bunday muammolarni hal qilish uchun iqtisodiy o'sishni ta'minlash, ijtimoiy sohalarda samarali islohotlarni amalga oshirish hamda resurslarni adolatli taqsimlash zarurati mavjud. O'zbekistonning ijtimoiy tizimlarini rivojlantirish, aholining turmush sharoitlarini yaxshilash, shuningdek, qishloq hududlarida aholining iqtisodiy va ijtimoiy holatini yaxshilash hamda barqaror o'sish modelini joriy etish muhimdir[6]. Mamlakatda iqtisodiy faoliyatning asosiy yo'nalishi paxtachilikka qaratildi, bunda paxtadan yuqori hosil olishga katta e'tibor berildi. Natijada, ijtimoiy hayotning boshqa sohalarini rivojlanishida sezilarli orqaga ketish kuzatildi. Eng achinarlisi shundaki, paxta yetishtirish jarayonida mehnatning 84 foizi xalqimiz zimmasiga tushgan bo'lsa-da, dastlabki qayta ishlashdan olinadigan daromadning faqat 16 foizi ularga tegdi[7.238]. YA'ni mehnati O'zbekiston mehnatkashlarini, daromaddan olingan foyda markazniki bo'ldi.

Ishlab chiqarishdagi noreallik oqibatida paxtakor dehqonlar rejani bajarish yo'lida kuniga 12-16 soatlab mehnat qilishar, dam olish va bayram kunlarida ham ishlashga majbur bo'lardilar. Shunga qaramasdan, dehqonlarning mehnati juda past baholandi. Markaziy hukumat 1990-yildan boshlab, shu vaqtgacha kolxozga paxta yetishtirish uchun to'langan 1 kilogram paxta uchun beriladigan 1 so'm miqdorini faqat 32 foizga oshirishga qaror qildi. YA'ni, 1 so'mning qiymati 32 tiyinga teng bo'ldi. Paxtakorlar yil davomida, ya'ni 12 oy davomida dalada mehnat qilishar edi. "Oq oltin"ning bir tonnasi jahon bozorida 30 ming AQSH dollariga teng bo'lganda, O'zbekiston SSRda uning har tonnasiga (tola hisobida) faqat 3-3,5 ming so'm to'lanardi, ya'ni, paxtaga sotilganidan qariyb 15 barobar kam haq to'langan[8]. Bu borada olib borilgan agrar siyosatining mohiyati, xususan, sug'oriladigan yer maydonlarining keskin kengaytirilishi, suv resurslaridan nooqilona foydalanish, paxta yakkahokimligining natijasi sifatida "Orol muammosi" degan global muammo ham kelib chiqdi.

Xalqimiz sug'oriladigan dehqonchilikda, paxta yetishtirishda boy tajriba to'plagan. Odamlarimiz umumdavlat ahamiyatiga ega oq oltinni so'nmas mehr-muhabbat, Jo'shqin qalb, behad e'tiqod, zo'r ixlos, toza vijdon bilan, kuch-quvvatlarini va mahoratlarini sira ayamay yetishtiradilar. Ushbu raqamlar qishloq xo'jaligi mehnatkashlarining, ularning tinimsiz va yil davomida dalada bajaradigan og'ir mehnatlari qadrsizligini ko'rsatadi. Bu holat paxtakorlarning iqtisodiy ahvoli va mehnat sharoitlarining jiddiy e'tiborsiz qilinganini hamda mehnat haqlarining nisbatan past darajada qolayotgan[9].

Xulosa. Shuni ta'kidlash kerakki, Qayta qurish SSSR iqtisodiyotini orqaga qolishiga juda kuchli ta'sir qildi. Bu ta'sir O'zbekiston SSR iqtisodiyotini ham chetlab o'tmadi. O'zbekiston iqtisodiyotining, shu jumladan, sanoat tarmoqlarining rivojlanishi ma'muriy buyruqlar asosida amalga oshirildi. O'zbekiston aholisining turmush darajasi nihoyatda past bo'lib, jon boshiga daromad, oziq-ovqat va har kunlik ehtiyoj mollarini iste'mol qilish, uy-joy, xalq ta'limi, sog'liqni saqlash, umuman ijtimoiy sohaning barcha tarmoqlari bo'yicha ittifoqda oxirgi o'rinlardan birida turgan. Bu esa o'z navbatida, ishlab chiqarish samaradorligining

pasayishiga va iqtisodiy o'sishning kamayishiga olib keldi. Paxtachilik O'zbekiston SSRning ekonomikasining asosiy tarmog'idir. Mehnatkashlar umumdavlat ahamiyatiga ega paxtani so'nmas mehr-muhabbat, bor kuch-quvvatlarini ayamadan jo'shqin ehtiyoj, toza vijdon, zo'r ixlos, behad e'tiqod, bilan, mahoratlarini sira ayamay yetishtiradilar. Paxta narxini oshirish masalasi jiddiy va ilmiy asoslangan yondashuvni talab qiladi. Paxtakorlarning daromadlari uzoq vaqtdan buyon nisbatan past bo'lib, bu ularning iqtisodiy

ahvolini yomonlashtirgan. Narxlar va xarajatlar o'rtasidagi disbalans, shuningdek, sanoat mahsulotlari va qishloq xo'jaligi mahsulotlari orasidagi narx farqlari muammoni yanada kuchaytirmoqda. Paxta narxining oshirilishi, faqat iqtisodiy jihatdan foyda keltirmay, balki qishloq aholisi va paxtakorlarning turmush sharoitlarini yaxshilashga ham xizmat qiladi. Paxtakorlar uchun adolatli narxning belgilanishi, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlaydi va qishloq xo'jaligi sektorini rivojlantirishga yordam beradi.

ADABIYOTLAR

1. Ўзбекистоннинг янги тарихи. Учинчи китоб. Мустақил Ўзбекистон тарихи. Т., Шарқ, 2000. Бб. 13-14.
2. Духовний В. Сув – ҳаёт, зарурият. – “Ўз АС”, 1986, 16 май.
3. Еркинов А. Ижтимоий масала муҳим муаммодир. – “Қашқадарё правда”, 1986 йил, 27 июн.
4. Вдовина В., Исмоилов Р. Қайта қуриш шароитида иқтисодий ва миллий муносабатлар Тошкент. – 1990 Ўзбекистон ССР “БИЛИМ” жамияти 3 – б.
5. Вдовина В., Исмоилов Р. Қайта қуриш шароитида иқтисодий ва миллий муносабатлар Тошкент. – 1990 Ўзбекистон ССР “БИЛИМ” жамияти 11 – б.
6. Қосимова М.Х. Советларнинг маданий-маърифий муассасалар фаолиятига раҳбарлиги. // Ўзбекистонда ижтимоий фанлар, 1991. – №1, – Б.41-42.
7. Шамсутдинов Р., Каримов Ш. Ватан тарихи. 3-жилт. – Т.: Шарқ, 2010. – Б. // Совет Ўзбекистони. – 1989. – 31-март.
8. Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида. – Тошкент: Ўзбекистон, 2011. – Б.238.
9. Рахматова Д.. XX аср 50–80-йилларида совет давлатининг Ўзбекистонда пахта яккахокимлиги сиёсати ва унинг оқибати (Қашқадарё вилояти мисолида) диссертация – Б.147.